

Benke László

VARGA DOMOKOS HÁROM KIÁLTÁSA

Varga Domokosra emlékezve az ő sokat jelentő három kiáltása jut eszembe. Jöttem tőle el, Maros utcai lakásából, csuktam be magam után a kaput, mikor városi háza ablakán kihajolva háromszor kiáltotta el a magasban, hangosan és tisztán, hogy mindenki hallja és megértse: Magyar! Magyar! Magyar!

Magyar író.

Magyar családapa.

Magyar nemzet fia.

Ő Varga Domokos. Életében és műveiben: háromszor is magyar. Verseit a *Késsél soká, örök tél* kötetéből idézem.

A régi rab

*Volt élete filmjét hányszor lepergette,
fásult idegeit meg-megbizsergetve!
De már minden kopott
tekereszt eldobott.
Gyerekkor? Cimborák? Lányok? Csókok? Család?
Vakon bámulja szűk cellája holt falát.*

Mit tehet a régi rab? Ha művei felől emlékezem az íróra, akár a *Kutyafülűek*re gondolok, akár költeményei születésének körülményeire emlékezem, e hűséges szívű író esetében a magyar élet, a magyar forradalom, a magyar család nagy-nagy gondjai megkerülhetetlenek. Gyötörte büntudat a börtönben, s önmagát marcangolva arra jutott: nem áldozhatja fel családját még a forradalom oltárán sem. (Ha feláldozta volna önmagát, családját is feláldozta volna. Hősiessége előrevitte volna a magyar nemzet ügyét?) Különösen azoknak ajánlható figyelmébe Varga Domokos hűsége, akik könnyedén áldozzák fel hazájukat, országukat, világukat, az emberiséget – akár egy lóért!

* * *

A *Kutyafülűek* tizenkettedik kiadásának borítójára írta a szerző:

„Ma már nyíltan bevallhatom, hogy a *Kutyafülűek*, amelyet fanyar humoráért becsülnek sokan, halni hurcolt életek nyögéseinek, nyöszörgéseinek hallatán fogant a budapesti Kisfogházban. Rövid kis kezdőfejezetét még szabadlábbon írtam ugyan, valamikor 1956 nyarán, de magát a könyvet csak két évvel később kezdtem papírra vetni ott, abban az emeletes épületben, amelynek tövében naponta folytak akkoriban az akasztások. A halálraítéltek néhány földszinti cellában várták sorsuk beteljesedését.”

*A húsából én nem ettem,
mint Dózsából társai,
akit tüzes trónon sütött
a győztes vajda, Báthori,*

*én csak a testét tapostam
ott, a Kisfogház udvarán,
hol földbe ásták tetemét
ama tizenhatodikán,*

*ezerkilencszázötvennyolc
júniusában: az övét,
Nagy Imrét s társaiét,
Maléterét és Gimesét,*

*félvén kivinni testüket
a 301-esbe még,
nehogy meglássa valaki
három halott friss sírhelyét.
(Krónikás ének 1956-ból)*

„Én úgynevezett „kisítéletes” voltam, mégis teli aggodalommal: kibírja-e családom azt az időt, amíg hazajutok innen, hiszen hat kicsi gyerekkel maradt magára a feleségem. Az elítélt írók ekkor már papírt és ceruzát kaphattak, dolgozhattak. Ez nekem is kijárt. Ilyen körülmények között fogtam hozzá a könyvíráshoz, idéztem magam elé otthoni életünket, miközben „halálhörgés, siralom” hangzott felém az épület földszintjéről, és szinte személyesen éltem át az újabb és újabb kivégzések borzalmát.

Hogyan lett mindebből fanyar humor? Könnyek és kacagás különös összhangja? Ez az én számomra is megmagyarázhatatlan. Annyit tudok: csak az a mélységes megrendülés válthatta ki belőlem, amely még akkor is hatott, mikor a félig kész könyvvel végre hazatértem, s megírtam az utolsó néhány fejezetet.”

„...Reggelenként a két és fél éves Gergőt öltöztetem, s ilyenformán társalgok vele:

– Ham-ham, megeszem a füled. Ham-ham. Gergőnek nincs füle.

Odanyúl egy kis aggodalommal, aztán felkacag.

– De van!

– Jól van, te kutyafulú. Mondod, hogy kutyafulú vagy?

Lesi a kölyök a bátyjai tekintetét, mit szólnak ehhez. Dicsőség-e ez, vagy gyalázat? De már döntött is:

– Nem vagyok kutyafulú!

Ehhez aztán tartotta is magát. Míg egy szép nyári napon meg nem dobálta kövel a Miskát.

Miska a ház öreg vizslája: nincs e világon jámborabb lélek nálánál, a házbeli aprónép folyton nyaggatja, öleli, simogatja, fülét-farkát húzogatja – s ő túri. Hanem azt már mégsem túrta Gergő, az átkozott, kövel kezdte hajigálni. Hirtelen megdühödött, s odakapott a gyerek füléhez. Csak úgy csurgott belőle a vér.

Ijedtség, kimosás, bekenés, kötözés, doki – Gergő mindezt férfiként állta. A veszettség sem tört ki rajta azóta, úgyhogy már csak nevtünk az eseten, meg ami utána történt.

– Kinek a fülét harapta meg a kutya, Gergő? – kérdem egy alkalmas pillanatban.

– Az enyimet!

Pillanatnyi csend.

– Én vagyok a kutyafulú – mondja némi büszkeséggel.

(...)

Attól fogva nem is emlegetjük másképp: A „kutyafulú”.

Kisdombi az ősszel lesz négyéves. Mamlaszabb, mint a két „nagy”: a nyílt pártütő, fejjel a falnak ugró Andris és a fortélyos Petyó, aki a maga diplomáciájával úgy tudja kicsalni kisebb testvéreinek féltve őrzött kincseit, játékait, csak bámulom. Kisdombi az más: ártatlan, szelíd, jószívú gyerek. Akkor dühödik csak meg, ha úgy érzi néha, jogtalanság érte őt. Ilyenkor képes ököllel támadni rám: „Rossz Apja”. De ha meg, mondjuk, valahová csak övele megyünk el, kivirul az örömtől, hogy ő most egy-fia apjának, anyjának, keze majd elolvad a miénkben...

Egy időben éjszakáról éjszakára felsírt, ötször is, tízszer is néha, ott kellett ülni az ágya mellett, csitítgatni, szeretgetni – mi baja lehet, csak nem beteg?

(...)

Mosdatjuk őket egy este, vakargatjuk ki a napi koszból. Gergő elemében van, táncol a fürdőkádban, megereszti a zuhanyt, fröcsköli a vizet, kénytelen vagyok már ráordítani:

– Te kutyafulú!

Megáll a gyerek, érzi az eddig csak kedveskedve emlegetett szó mögött az őszinte mérget, megáll és elpityeredik.

– Nem vagyok kutyafulú...

(...)

Kisdombira közben felkerül a hálóing. Viszem be a szobába, teszem az ágyba. Kettesben vagyunk. Mikor betakarom, megfogja a kezem.

– Apja!

– Mi az?

Rám néz, reménykedő szemmel. S hangjában egyszerre cseng kérés és ajánlkozás.

– Apja, én vagyok a kutyafülű!

A szívem szorul össze, ahogy ezt mondja. Mióta forgathatja magában ezt a titkos, nagy fájdalmát?

– Te vagy, hát persze hogy te vagy!

Gondosan betakargatom nyakig, s megcsókolom a fürdővíz melegétől, de tán belső izgalomtól is kipirult arcát.

– Aludj szépen! Szeret apád!”

(Részlet a *Kutyafülűekből*)

* * *

A közeledő karácsonyra készülve Varga Domokost ajándékozási szokásairól kérdeztem. Akkoriban született huszonegyedik unokája.

– Nekem olyan feleségem van – mondta –, aki az unokáit úgy tekinti, mint saját gyerekeit. Azt hiszi, hogy legalább karácsonykor személyre szólóan meg kell ajándékozni mind a huszonegyet! – Teljes képtelenség, hogy mindegyik unokánkat megajándékozzuk. Mégis kiszakítunk egy-egy fél napot, járjuk a könyvkereskedéseket, benézünk a bűvészboltba, a közértbe, sőt a vasboltba is.

– Játékboltba nem?

– Játékboltba semmiképpen. Inkább vicces dolgokat veszünk nekik. Színes írólapokat, azt nagyon szeretik a csöppségek, lehet rá irkálni, lehet hajtogatni is. A másiknak színes filctollat, kéket, zöldet, feketét, melyik milyet szeret. A mágneses csappantyú óriási szám! Ideszórok az asztalra apró szegeket, mondjuk tizenkettőt. Itt áll az asztallappal fejmagasságban az óvodás, kezében a mágneses csappantyú. Szép lassan ide-oda mozgatja a csappantyút, az pedig magához húzza a szöveget. De ez még mind semmi! Néhány kísérlet után a szöveg mágnesesek lesznek, szegről-végről egymásba kapaszkodnak, és hosszan lelőgnak a mágneses ajtócsappantyúról. Micsoda öröm ez a gyerekeknek! Nagyon olcsó a rügóskígyó is. Bűvészboltban kapható. Összeszerelt állapotban lapul a dobozban. Mikor a gyerek kibontja a dobozt, kiugrik belőle a kígyó. Nagy kacagást vált ki az aprónépből. Az sem baj, ha a gyerek cukrot talál a kígyó alatt. Nem akármilyen vízi csoda sem. Egy zacskóban piciny figurák lapulnak: kis hajó, kis ház, kis szék, kis hal, kis bűvársisak. A vízben egész kis világ támad belőlük. A léggömbgumi ráköthető a kukta szelepére, a gőz szép egyenletesen felfújja a léggömböt, csak arra kell vigyázni, hogy középlángon tartsuk a gázt. Gyorsan beáll az egyensúly. A gőz a léggömb belső falán lecsapódik, s a gyerek ámulatára gyönyörűen szétfolyik. Nem akármilyen árnyképrajzolás sem. Fehér papírt szögelünk a falra, asztali lámpával megvilágítjuk a lapot. A gyerek profilban odaáll a laphoz, a másik gyerek körülrajzolja. Ezeket a rajzokat eltettem, karácsonykor előveszem őket, lássák a gyerekek, hogy néztek ki tavaly ilyenkor. Ilyen filléres apróságokkal lehet bolondítani őket. A zúgattyúról se feledkezzünk meg. A cérnaszál közepén van a felhúzható gomb, s gyönyörűen zenél. De még azt sem mondtam, hogy kalapácsot, fogót, igazi szerszámokat érdemes venni a nagyobbaknak.

* * *

Magdus, Vargha Domokosné, hét gyerek csodálatos anyja; ő találta ki a Hét Krajcár nevét. Vagyis ő a „keresztanyám”. Konyhájuk asztalánál többször ehettem finom főztjéből, édes süteményeiből. De a közös étkezés egyszer-egyszer inkább csak jele volt az elfogadásnak, a kölcsönös bizalomnak és rokonszenvnek. Varga Domokos a feleségéhez hasonló rokonszenvvel adta nekem könyveit, bízta rám egész életművének megismerését, szépirodalmi köteteinek kiadását. Megismertem és megszerettem őket személy szerint, ahogy a műveiket, melyekben az életük mindennél mélyebben folytatódik. A látogatásokkal és beszélgetésekkel sok-sok szellemi táplálékot, emberi jó szót, sugárzó lelkierőt kaptam tőlük. Minden alkalommal egy kicsit mélyebben tekinthettem bele a nagycsalád mindennapi életébe, összetartó erejük titkaiba, természetes szeretetük gyakorlatába. Többször láttam egészen közeli, hogy betegeskedő unokáit milyen természetes szeretettel szereti, gondozza, térdére ültetve tanítja olvasni, rajzolni, számolni fehér hajú nagyapjuk. Varga Domokoséknak egy ilyen meghitt

családi pillanatát őrzi néhány soros versem, a *Nagyapa gyermekkel: Ősz nagyapja karján / legtisztább a gyermek / csöndes Isten-arca. // Szája szögletében / kicsiny kis mosolyág / bölcsen van kihajtv.*

Október 8-án, Varga Domokos hetvenedik születésnapján az írószövetség klubjában negyvenen, talán ötvenen gyűltünk össze az író köszöntésére. Mikor megjelent Vargha Domokosné, Stolte Magdolna az ajtóban, Dombi nem folytatta baráti köszöntésekre adott válaszát, hanem felesége elé sietett, szívből jövő otthonos kacagással őt köszöntötte, és úgy vezette be a terembe, olyan természetes eleganciával, amelyet nem élhetett át a legszeretettebb királynő sem.

Gyerekvállaló reménnyel

*Gyászos riadtan
kihűlt gyereket
én nem sirattam.*

*Teltek az évek,
de a halálba
egyik se tévedt.*

*Szeretve nőttek,
szülői féltés
vigyázta őket.*

*Mégis kimondom:
ehhez kevés volt
bármennyi gondom.*

*Hiába óvja
kölykét az ember,
ha üt az óra.*

*Hány féltve féltett
gyereket vitt el
vakon a végzet!*

*Nincs biztosíték,
és nincs kivétel.
De élni így szép:*

*bajjal, veszéllyel,
gyerekvállaló
őrült reménnyel,*

*konok, kitartó
hitében annak,
hogy megmaradnak.*

* * *

Varga Domokossal jó volt együtt dolgozni. Az ITÁSZ-ban is nagyon szerettük őt sokan. A legrégebbiek közül még velünk van *Kárpátiné Kovács Edit*, az ITÁSZ első titkára. *Pásztor Éva* is, a gazdasági ügyeket intézte ő eleitől fogva. Mikor a régiekre hivatkozunk, azért tesszük, mert közülünk mélyebben ők emlékeznek a működés lényeges körülményeire és minőségére, Varga Domokos utánozhatatlan egyéniségére, szellemi nagyságára és emberségére. Az ITÁSZ-t, az Irodalmi Társaságok Szövetségét *Czine Mihály* találta ki. Elnöknek Varga Domokost *Réthei Prikkel Lajos*

javaslatára választottuk, ő a leányfalui Móricz Zsigmond Társaság elnöke volt. Az alakuló ülésre 1992 szeptemberében került sor Leányfalun, sok irodalmi társaság képviselőjének jelenlétében. A megalakulás részletesebb körülményeiről *Vargha Domokosné Merre jársz most, Dombikám?* című emlékező könyvében idézi Kárpátiné Kovács Edit levelét; a levelet, ahogy az egész rendkívül érdekes, hiteles könyvet, érdemes elolvasni. A régiak szerint addig működött igazán jól az ITÁSZ, amíg Varga Domokos volt az elnöke.

A Magvető kiadására készülve Varga Domokossal az agykutató miniszterhez, Dr. Hámori Józsefhez mentem. Alighogy beléptünk a miniszter hivatali irodájába, Varga Domokos elnyúlt a pamlagon. Fájt a dereka, nyilván nem használt neki a kéregetés sem. A barátságos miniszter úr bőkezűnek bizonyult. Dombi ezután mondatról mondatra kijavította a Móricz Zsigmond nevével jegyzett Magvetőt. A régi magyar irodalmi művekben különösen gazdag mű tele volt helyesírási hibával. Talán azért, hogy az utókor megemlegesse a „kontrollszerkesztőt”. Dombi kihagyta a kötetből *Mécs László Vadócba rózsát oltok* nagyon szép versét. Senki sem akadt igen művelt országunkban azóta sem, aki érzékelte volna a szerkesztő figyelemfelkeltő akaratát.

Tamási Lajos és Varga Domokos könyvkiadójának lenni nagy tisztesség volt; nem éltem hiába. Küldetésemnek nemsokára végére jutok. Talán még marad valamennyi erőm saját költői-írói életművem tető alá hozására.

Muszáj még szót ejteni a könyvterjesztés nehézségéről is. Az eredeti nagy kérdés az volt, megbirkózom-e a kiadói feladatok rám eső részével. Ez rég eldőlt. A munka 95 százalékát magam végeztem el. Jó lelkiismerettel mondhatom, felismertem küldetésem-küldetésünk súlyát és értelmét, helyemet megálltam. Több kis kiadóval együtt életben tartottuk a magyar irodalmat. Sírok között bukdácsolva próbáltuk szapora gödrök partján tartani értékeinket, hogy ne hulljunk gyorsan a feledés homályába. Megfelelő öntudattal gondolom: nem emlékeznének, vagy nem úgy emlékeznének a magyarok Varga Domokosra sem, ha nem lett volna Hét Krajcár Kiadó. Azt azonban igen sajnálom, hogy közeli barátaim között is akadnak olyanok, akik azt mondják, minek könyvet kiadni, ha nem lehet eladni. Hát ugye azért kell könyvet kiadni, mert könyv nélkül nincs irodalom, nincs emlékezet, nincs nemzet, legfőljebb törzsek, hordák, bandák, celebek vannak. Ami nincs megírva, az nincs. Amit megírunk, az élet és remény. A kultúra hajszálerein valahogy talán felszivárog, vérré válik bennünk. Könyv nélkül sötétben vagyunk.

Varga Domokos könyvei eleitől fogva több kiadást értek meg. Irodalmi életművének kiadását 10 kötetre terveztük, ebből az utóbbi öt évben kilenc kötet jelent meg. E tartós könyvek évszázadokig élvezetes, hasznos könyvek maradnak. Sorolom őket: *Kutyafülűek, Ritkaszép magyar népmesék, Tisztelt családom, Édesanyám sok szép szava, Íróiskola, Késsél soká, örök tél!, Szabadság és halál 1848-49, Kölyökkóstolgotó – Nem születünk szülőnek*. Az életműkiadással elnyertük az NKA támogatását, a családok évében az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatását is. Korábban már kiadtuk Varga Domokos valamennyi szépirodalmi művét, így *Herman Ottó*-regényét, a *Fiúkfalvát*, a *Kamaszkrónikát*, az *Ünnepeinket* és búcsúkötetét, a *Víg játék – végjátékot*. Korábban sok-sok könyve sok-sok olvasóhoz eljutott. Könyveink legjava mostanában nem jut el zavartalanul az Olvasóhoz, a terjesztők elsősorban haszonra hajtanak. Nekünk nincsenek boltjaink, megfelelő eszközeink, se erőnk, se pénzünk könyvterjesztésre. Az állami könyvtámogatás nem a szerzőknél, nem a jogutódoknál, nem a kis kiadóknál hasznosul, hanem a nyomdákban és a könyvekkel tömegméretekben foglalkozó magántulajdonos-milliárdos terjesztőknél, akik nem a magyar irodalom értékes műveinek terjesztését tekintik elsőrendű feladatuknak. E pusztító kártevést a magyar kormányok az ország esztelen szétverése, elprivatizálása óta nem hajlandók észrevenni, s vagy nem képesek, vagy nem is akarnak a folyamatos szellemi süllyedésen változtatni. Nem tudom, hogy összesen mennyi pénzt költött el az állam az eltelt 26 esztendőben könyvkiadásra. Keveset? Sokat? Az anyagi haszon azoké, akik a magyar nemzet emelkedését szolgáló magyar irodalmat nem eléggé támogatják. Tény, hogy a könyvterjesztők raktárai jó állapotban vannak, a könyvek tárolása nagyobb gondok nélkül megtörténik. A magyar irodalom tekintélyes része kisebb-nagyobb kiadók és terjesztők pincéiben föld alatt, illegálisan selymölődik. Ki kellene végre szabadítani a magyar irodalmat is! A legsiralmasabb állapotban a magyar költészet van.

Lehet-e valami érdemleges dolgot tenni? Meg lehet-e javítani a magyar könyvterjesztést? – Muszáj megjavítani! Nem bántanám a magántulajdont. De az állam nem vonhatja ki magát, a feladatokat el kell végezni, nem szórhatjuk ki a pénzt az ablakon, nem vihetjük zúzdába, nem égethetjük el a könyveket. Javasoltam, hogy az Országgyűlés hozzon törvényt a magyar irodalom értékeinek

támogatása, kiadása és terjesztése érdekében. A mindenkori magyar kormány legyen köteles a magyar irodalom műveinek terjesztését könyvterjesztő hálózattal támogatni, finanszírozni, fenntartani és működtetni. Aki pedig azt mondja, hogy a mindenkori kormányzat ne hozza létre, ne tartsa fenn, ne működtessen állami könyvterjesztő hálózatot, az mondja meg, hogy miért ne. Hogyan juttassuk el könyveinket az olvasókhoz? Sok-sok könyv vár szerte az egész Kárpát-medencében arra, hogy eljussanak azokhoz, akiket még hajt az „éhe a szónak, éhe a szépnek”. Nem tudom, nem is akarom magammal vinni föld alá könyveinket. Az írószövetség könyvtárában és pincéjében nem férnek el a könyveink. Vidéki, dánszentmiklósi házamban külön szobát építettem újabb kiadványainknak, így a Kölyökkóstolgatónak, a Szabadság és halál 1848-49-nek, több mai szerző értékes kötetének. A terjesztők mindössze 300 példányt vettek át az említett Varga-kötetektől, ennyivel próbálgatjuk emelni süllyedő nemzetünket. Varga Domokos György segítségével 2018 karácsonya előtt becsomagoltunk és postára adtunk 600 példányt, kettesével, ötösével, tízesével, melyik iskola és óvoda mennyit rendelt, példányonként 500 Ft-ért.

* * *

Varga Domokos hazatérésének, sőt feltámadásának ünnepén, fölemelve szívünket és fejünket boldogan láttuk és éreztük, hogy milyen otthonosan, milyen magától értetődően ragyog az ő neve szülővárosában, Kunszentmiklóson, az Általános Művelődési Központ homlokán is. A 83 éve született és 2002. május 12-én Budapesten meghalt író feltámadásának ünnepe volt ez a nap. 2005. október 7-én, Varga Domokos születésének évfordulója alkalmából a kunszentmiklósiak ország-világ előtt nyilvánvalóvá tették, hogy visszafogadták őt, nevét jól látható magasságba felírták, főként pedig szívükbe-lelkükbe zárták, mint édes fiukat, aki „szőröstül-bőröstül, a szíve csücskétől a kisujja körméig” szentmiklósi magyar volt és magyar marad immár mindörökké, amíg csak lesznek szentmiklósiak, amíg csak lesznek magyarok e földön.

A magyarságnak Kunszentmiklós nem egyszerűen nagy író adott, hanem olyan fontos író, akinek szellemére, magatartására, tisztaságára, erkölcsi nagyságára, írói-szülői példájára a mi régóta bajban levő, de élni, hinni és felemelkedni akaró nemzetünk igen-igen rászorult. Őbenne egyértelművé tette a Teremtő, hogy a magyar irodalomban nem volt, nincs, nem lehet értékrendi különbség népi és urbanus irodalom között. A magyar irodalom sokféle hajtása Budapesten és vidéken ugyanarról a töről fakad, irodalmunk ugyanazt a magyar nemzetet élteni, szolgálja, gazdagítja, benne a szabadság és a lélek nemessége egyensúlyban áll. Akkor is, ha az ősökre nézünk – akár a Szász-famíliára, akár a Varghágra gondolunk – meg akkor is, ha az utódokra, Varga Domokosék hét gyerekének felnevelésére, kitanítottságára, emberi minőségére tekintünk. Az apai és anyai ág családfája sok-sok hajszálgöyökéren szívta éltető nedveit a Kárpát-medence talajából a Dunántúlon ugyanúgy, mint Erdélyben, s e régi és nagy család története sok-sok szálon fonódott össze a magyar irodalommal és a magyar történelemmel. Ezért remélem, hogy testben és lélekben egyaránt ismét nagy lesz a magyar, ha követni tudja példájukat.

Az írói lélek emelkedett emberi öntudata, az Arany János magyarságán edződött szellem nyilegyenesen vált témájának klasszikusává, éppen akkor, amikor a hatalom börtönbe zárta őt, az ártatlan apát, elszakította gyerekeitől és feleségétől, amikor a magyar történelemben jócskán tapasztalati tény lett, hogy az emberárulók milyen véget szánnak a magyarságnak és benne a családoknak. A börtönben a borzalmakkal szemben védekező lélek családja utáni sóvárgása váltotta ki az íróból a könnyek és kacagás különös összhangjával átítatott, fanyar humorú történeteket, a budapesti Gyűjtőfogház Kisfogházában, abban az épületben, ahol halálraítéltek várták sorsuk beteljesedését.

A Kutyafülűekben, amit a gyerekeiről elmondott, az minden gyerekre érvényes, s amit önmagáról, abban minden apa magára ismerhet. Ez a könyv „megmutatja, hogy az árva emberi léleknek milyen menedéke a család, a gondok és bajok hogy’ teremnek boldogságot, ha nem is felhőtlen.”

Mióta a Hét Krajcár megvan, sokszor láttam az Ünnepi Könyvhét színes forgatagában, hogy sok-sok vásárló arcát önti el a derűs mosoly, mikor a Kutyafülűek kötetére pillant. Mélyről jövő összefüggések metszéspontjaként ezt akkor értékelhetjük a maga jelentőségében, ha hozzátesszük Varga Domokos ünnepeinkre vonatkozó, igen szemléletes mondatait: „Halandó testünket könnyű ünneplőbe öltöztetni. Lelkünket nehezebb. Pedig enélkül nem ünnep az ünnep.” Könyvei emlékezni és megérteni tanítanak. Szóban és írásban hirdette, csak azok a szülők emlékeznek jól, akik együtt emlékeznek. Ugyanez igaz a nemzet emlékezetére is. Egymás ellen csak rosszul emlékezhetünk. A magyar lélek, a magyar nyelv és történelem hozta létre és tarthatja fenn közösségünket. Becsüljük meg

valamennyien. *Édesanyám sok szép szava* című remekművét is, melynek írója és édesanyja átbeszél egymásnak időn és téren, az élet és halál áttörhetetlennek látszó falán.

Az *Édesanyám sok szép szava* 2000-ben készült el. A 100 éves édesanyának ugyanúgy szól, ahogy az 1000 éves édes hazának. Akkoriban hetenként jártam Varga Domokosékhoz, a részletekben készülő kéziratért. Csodálkoztam is egy kicsit, hogy miért van erre szükség, korábban nem kellett annyit járkálnom. Azt sem felejttem el soha, hogy Dombi bátyám is eljött hozzám, hozta kéziratát, hogy haladjunk csak. Jött a hószakadásban, fehér haja már fehérebb volt a hónál, jött felfelé a lépcsőházban, láthatóan a győzelem örömeivel. Tisztában volt velem, hogy amin élete végén dolgozik, az nem akármilyen érték. Utólag válik érthetővé a sietés. Alighogy megjelent a könyv, hamarosan megtudtuk: Varga Domokos halálos beteg. Ez 2001 szeptemberében derült ki. *„Tumorok falták fel a májamat nagy részét. Néhány hónapom lehet még hátra – írta Vig játék – végjáték* című búcsúkötetének fülszövegében. Láttam, hogyan fogy el hétről hétre, napról napra. Mélyen őrzöm lelkemben az utolsó képet: fekszik szobájában az ágyán, csont és bőr, kéziratokkal terítve rajta a takarója – utolsó pillanatáig dolgozott. Égő szemekkel, szelíden, vigasztalóan mosolyog rám. Nem szól, csak mosolyog. Alig tudom palástolni riadalmamat.

Örömmel újságolom neki, hogy a könyvfesztiválon 121 kötetét eladtuk. És balga fejvel azt is elmondtam, hogy egy idős ember a vásárban mérgesen visszaadta az előre dedikált kötetet, s a könyvre tett kis cédulát. „Ez a dedikáció nem eredeti, csak másolat!” – Kimélni akartuk az író, azért sokszorosítottuk aláírását – feleltem.

Varga Domokos egy-két nap múlva telefonált: – Gondolkodtam a dolgon – mondta. – Igaza van a kis öregnek. Ezért előre dedikáltam 240 kötetemet. Egyedül a jellem teheti széppé életünket. Utolsó pillanatában is ránk gondolt. A jövőre. Varga Domokos élete és halála ezért felemelő. A Maros utcai ház ablakán kihajolva ezért kiáltotta el magát háromszor: „Magyar! Magyar! Magyar!”